

Az egyéniség és a személyiség az Ujtestamentumban.

III.

A Krisztus által való megragadtatásnak nem felel meg Krisztusnak megragadása, Pál apostol még csak törekszik e felé (*διώκω εἰ καὶ καταλάβω* Phil. 3, ¹²) s bár feltételezi a galaták részéről, hogy a keresztyén Krisztust felöltötte (Gal. 3, ²⁷) mégis arra szólítja fel őket, hogy Krisztust öltsek fel s ne viseljék gondját az *ἐπιθυμία*-ra törekvő *σάρξ*-nak u. o. s arról biztosítja őket, hogy vajudik, hogy a galatákban megalakuljon a Krisztus Gal. 4, ¹⁹. Az az egybeolvadás Krisztussal, az a mystikus egység Krisztusban is még csak a jövőnek, a reménynek, a hitnek a tárgya, *εἰ γὰρ συμφυεῖται γεγονόμεν τῇ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσομεθα* R. 6, ⁵. *πιστεύομεν* (tehát még nincsen meg ez tényleg), *ὅτι καὶ σιζήσομεν αὐτῇ* R. 6, ⁸ s ugyancsak a föntidézett helyen nincs az, hogy élnek Krisztusban, hanem csak is *λογίζεσθε ἑαυτοὺς ζῶντας* R. 6, ¹¹.

Igen természetes a Krisztus és *πνεῦμα* synonym voltánál fogva, hogy Pál apostol ugyan ezen gondolatot a *σάρξ* és a *πνεῦμα*-szerű életnek ellentétével is fejezi ki, s nem meglepő, hogy itt is találunk oly helyeket, a melyek a keresztyént úgy tüntetik fel, mint a ki a *σάρξ*-ot szenvedélyeivel és kívánságaival már is felfeszítette Gal. 5, ²⁴ s immár új életet él, él és jár a szellemben, az élet szellemének törvénye szerint, R. 8, ² 6, ¹¹ 13–32. —, úgy hogy élete Istennek gyümölcsözik R. 7, ⁴, hitélete a szeretetben érvényesül Gal. 5, ⁶. — s hogy e szelleméletével bírja az istenfiságot Gal. 3, ²⁶ 4, ⁶ s ezzel az ígért örökséget R. 8, ¹⁷. Gal. 3, ²⁹ 3, ¹⁴. s ez örökségben az üdvöt is II. C. 6, ² R. 11, ¹¹–15. R. 8, ²⁴: — De viszont azon sem lepődünk meg, hogy ugyancsak Pál apostol hívja fel a római hiveket, hogy élve a szellemben, öljék meg a test cselekedeteit R. 8, ¹³ (tehát nem ölték meg), hangsúlyozza, hogy e földi bűnös életben elég, ha mi bennünk a bűn nem uralkodik R. 6, ¹⁴. ha mi a testünk tagjait nem engedjük át a bűnnek R. 6, ¹³–19 hanem mint igaz küzdők a testet öklözzük, edzük, fegyelmezzük, mint a kik a célt el nem értük, még csak versenyezve futunk feléje I. C. 9, ²⁴–27; mint a

kik éppen ezért még mindég bőven részesülünk Krisztus szenvedéseiben II. C. 1,⁵, még mindég Krisztussal szenvedünk R. 8,⁷, folytonosan Krisztus által meghalunk II. C. 4,¹¹. Ezért is életünk még nem a szellemélet teljességének az élete. A szellemnek csakis ἀρραβών-ját II. C. 1,²² 5,⁵ ἀπαρχή-ját R. 8,²³ birjuk, a kik még csak várton-várva sóhajtozzuk a νιοθεσία-t R. 8,²³, s kiknek ép azért is az örökség még csak a jövőben lehet osztályrészünk I. C. 6,⁹ 15,⁵⁰ Gal. 5,²¹. — Életünk jelenben csak a szellemre való vetésnek az élete, a melytől függ a még csak a jövőben beálló aratás az örök életben Gal. 6,⁷⁻⁸. Ezért is üdvünk is, bár elvileg birjuk azt, még csak közeledik felénk R. 13,¹¹, csak reményben birjuk azt R. 8,²⁴. Istennek haragját még csak a jövőben fogjuk elkerülni R. 5,⁹ most azonban félelem és remegés közben fáradozunk, dolgozunk üdvösségünk érdekében Phil. 2,¹²⁻¹³. I. Thess. 5,⁹. —

A σάρξ-nak még létező ereje és másként a szellemnek fogyatékos volta magyarázza meg, hogy mind addig, míg e földön vagyunk, szellemünk nem nyeri el sajátos lényegének megfelelő testét: a δόξα-t, s hogy még csak e földi testünk szétmálásával épül fel az isteni, örök szellem alkotmánya II. C. 5,¹. Addig is arra kell törekednünk, hogy Krisztussal folyton meghalva, e *halandó* testünkben nyilvánuljon meg Krisztusnak élete II. C. 4,¹¹, hogy Krisztusra szegzett gondolataink által testünk is szent legyen I. C. 7,³⁴ s így testünk is a szent szellem templomává alakuljon át I. C. 6,¹⁹. s így — bár az Ur dicsőségét csak is tükörben szemléljük — mégis már e kép szemléletében fokoként dicsőségből dicsőségre átalakulnak II. C. 3,¹⁸. — II. C. 4,¹⁶.

Földi életünk e szerint nem a tökélynek az élete. Szakitás ugyan a σάρξ-szal, mint olvval, de nem elszakadás a σάρξ-től. A σάρξ nem uralkodik ugyan fölöttünk, de létezik. Életünk csak is törekvés a δόξα felé, pályafutás azon pályadij felé, a melyet Isten tűzött ki mennyei hivatásunkkal Jézus Krisztusban elibénk Phil. 3,¹²⁻¹⁴. — Neki feszülve mintegy üldözőbe vesszük eme δόξα-t (ἐπεκτεινόμενος . . . διώκω Phil. 3,¹⁴) a szellem zsongójének birtokában sóhajtván várjuk az Istenfiúságot, testünknek megváltását R. 8,²³. S e sóhajunk, e váró vágyunk az emberiség szivéből száll felfelé, az Istent éhező lelkünk mélyéből, a mint ezt már Homeros is oly szépen mondta: πάντες δὲ θεῶν γαστέρας ἀνθρώποι az Istenek felé tárják fel az emberek szájaikat, mint a fészekben tehetetlenül éhező madárcák. S e váró sóhaj — az éhség hatja át Pál apostol szerint az egész természetet is. Ez is fel fog szabadulni, vágyik a mulandóság szolgasága alól, ez is részt akar venni Isten gyermekeinek megdicsőülésével adott szabadságban. Fejét várakozással emeli fel, (ἀποκαταδοκία)

velünk együtt vajúdik s sóhajtva várja (*συνστενάζει και σπλαγχνίζεται*) teljes átalakulását, megdicsőülését — R. 8, 18-23.

Egységes érzelem vonzza az egész természetet, az embert, a keresztyén hívőt Isten felé. Egy *πνεῦμα* hatja át a mindenséget s e véges *πνεῦμα* végre is csak akkor nyugszik meg igazán, ha befogadta az isteni *πνεῦμα*-t s lesz Isten minden mindenkben I. C. 15, 28.

Egységes világkép hatalmas vonásai lépnek elibénk s eltüntetik azt a dualismust, mely a pusztító Saul és az építő Pál alakjában megnyilatkozott, s mely Pál apostol világnézetet már-már az ethikai dualismus veszélyével fenyegette. A mindenséget átható *πνεῦμα* s az ebből felszálló sóhaj s az égből leszálló kegyelem hidálja át a *σάξ* és *πνεῦμα*-nak ellentétes elve által meghatározott, egymással ellenkező világot. Nem két külön ember az ó és az új ember. Az ember egy, csak a meghatározó elv különböző. Az emberben, annak szívében honol a *πνεῦμα* is az érzéki indulatok mellett; s ez a *πνεῦμα* fogékonytá teszi az embert az isteni *πνεῦμα*, Krisztus iránt a leszálló isteni kegyelem alapján, úgy hogy most a *σοφία* is felszabadul az érzékiség szolgasága alól s úgy a mint azt láthatlanra irányuló természete is kívánja, szabadon elmélyedhet még Istennek mélységeibe is s a szív, az egész ember az elvileg birt isteni szellem erejében a szeretettel építő hitre és ezzel amaz új életre ébred, a mely már itt a földön is az érzéki világot Isten templomává avatja a mely azonban végső célját még csak a tulnanban, a szellemnek teljesen megfelelő, Isten dicsőítő alakjában, a *δόξα*-ban éri el.

*

Igyekeztünk Pál apostol lelki világába betekinteni, az abban ható erőket lehetőleg saját szavaival megismertetni és pedig az egyéniség és személyiség kérdésének tisztázása céljából.

Láttuk, hogy Pál apostol szerint Éniségünk egységes és állandó székhelye a *szív*. Minden ható ténykedés központja a szív. Minden reánk gyakorolt hatást a szív fogad végre is magába, s minden kihatás végre is a szívből indul ki. Ezért is a szív felelőségünk alanya; a szívben birjuk békénket, nyugalmunkat, üdvünket, tehát összes értékünket; de viszont a szív megkeményedése, eltompulása lelki halálunknak okozója. Üdvünk, kárhozatunk alanya — szívünk.

A szív két ellentétes elvnek hatása alatt áll.

Az egyik földi, érzéki, egyedi, önző, bűnös s ezért mulandó: a másik mennyei, szellemi, egyetemes, szeretetben építő, isteni s ezért örök. — Az egyik földi testünk anyagához, a *σάξ*-hoz kötött s ténykedik mi bennünk születésünkkel egy időben, mint *ψυχή ζῶσα*; a másiknak nincs földi

székhelye, az isteni kegyelem alapján leszáll hozzánk s mi még csak idővel fogadhatjuk magunkba, mint *πνεῦμα ζωοποιούν* (I. C. 15, 45). Először e *σάρξ* elvének hatása alatt állunk, még csak azután kerülhetünk a *πνεῦμα*-nak hatása alá. — A *σάρξ* elvével, mint már is mi bennünk működő kész hatalommal állunk szemben akkor, midőn az isteni *πνεῦμα* kezd még csak reánk hatni. Amaz adott valami, emezt csak idővel szerezhethetjük meg. Mindenki a *σάρξ* hatalmának és így a bűnnek, a mulandóságnak alá van vetve: de nem mindenki jut a *πνεῦμα* birtokába.

Bár mindenki egyformán *ψυχή ζωσα*: mégis a *σάρξ*-ban, mint érzékiben, s így egymástól elkülönülő egyediben benne van a differentialás elve is. A *σάρξ* természetével jár az egyéniesülés. Örököljük ez érzéki testet, mint differentiatat, épp úgy, mint minden élő lény. Az embert közelebb már most a többi élő lényektől a *νοῦς* tehetsége különbözteti meg, mely nem elégszik meg a dolgok ténylegességének megismerésével, mint a mi érzékeink, hanem keresi az érzéki, s minden létező mögött működő okot. A *νοῦς* nem a dolgok létére, hanem azok miéértjére irányul. Ha a *νοῦς*-t a *σάρξ* elve határozza meg: úgy az megakad a véges okokban: s így vallásilag a bálvány imadására, ethikailag az érzékiségnek kultusára jut el. Ismerve az okot — maga is a természetfolyásától függetlenül tételezheti ezt s így maga tételezhet az érzékiség elve által meghatározatva egy mesterséges világ és életrendet, a mely az igazival szemben bolondság és erkölcsi perversitás. — Kiki ez állásponton éppen az érzéki elv meghatározatása folytán önző, csak önmagáért létező, minden mást még Istent és a természetet is csak eszköznek tekintő, magában álló páratlan lény. A *νοῦς* ezzel csak fokozza az érzéki természettel adott differentiatás, egyéniesülés művét. Az egyéniség kiméletlen, rontó sértő alakjában ez állásponton érvényesül; s a bellum contra omnes, a homo homini lupus állapota az állásponton nem az elmélet, hanem a tapasztalat ténye. Ez állásponton végzi az ember mesterkedő értelme segítségével mindazokat a cselekedeteket, melyeket mint bűnösöket, Pál apostol felsorol. Ép az értelem segélyével merülne el az ember állatalatti állapotba, sőt el is pusztulna teljesen, ha nem volna benne eredetileg is egy nemesebb állag a *πνεῦμα*-ban. Ez érvényesül mint *erkölcsi érzék* lelkiismeretében, ez vonzza felfelé a láthatlanba, a szellem országába, a szellemben való megdicsőülés tulnanába mint *vallási érzék*, s teszi fogékonnyá a felülről leszálló isteni szellem iránt.

Minden ember ezek szerint érzéki természete alapján egészen sajátos egyén, a kiben meg van ugyan a szellemiek iránti érzék — azonban csak is, mint fogékony csira — az érzékiségnek ama kifejlődött hatalma mellett, mely ész- és

erkölcs-, sőt természetellenes szolgálatra használja fel az embereket még inkább differentialáló *νοῦς*-t.

Pál apostol igen természetesen nem részletezi közelebb az ember eredeti állapotában magát az egyéniesülést. Hisz történet-bölcséleti az ő okoskodása (a bölcsélet általánosít), s nem az az érdeke, hogy kimutassa azt, hogy mennyire különbözők már eredetileg az emberek, hanem ellenkezőleg az, hogy mindnyájan kivétel nélkül szorulnak az *egy* üdvözítőre, mert mindnyájan egyformán bűnösök, *σάρξ* természetünk alapján *egy* szervezetet képezünk, mindnyájan egyek vagyunk a *χοϊκός* vagy *πρῶτος ἄνθρωπος*-ban Ádámban, hogy mindnyájan *egy* szervezetet képezhessünk az *εἰσπραγνός* vagy *ἔσχατος* (I. C. 15, ⁴⁵ stb.) *ἄνθρωπος*-ban, a Krisztusban. Pál apostol nem az első ember teremtése, levése, hanem annak halált okozó bűne, *παράπτωμα*-ja (R. 5. fejezet) és ennek ily irányu tipikus volta (R. 5, ¹⁴) érdekli. Érdekes ezért is, hogy ő az első ember teremtésével ó testamentomi alapon közelebb nem foglalkozik. Az idézett helyeken csak is *ψυχῆ ζῶσα*-t lát az emberben s a *πνεῦμα ζωοποιούν*-t, tehát a sajátos istenit csak is az *ἔσχατος* Ádámmal köti. E helyek alapján tényleg úgy tűnik fel az ember, mintha az csak is a *σάρξ*-nak és közvetlen nem Istennek volna egyformán a mulandóságra, a halálra ítélt teremtménye. A materialismus elmélete a *χοϊκός ἄνθρωπος*, az *ἐκ γῆς χοϊκός*-szal (I. C. 15, ⁴⁷⁻⁴⁸) úgy látszik egészen egyezik. De közelebb vizsgálva a helyeket, s mélyebbre tekintve látjuk azt, hogy e materialismus (anyag, öröklés) Pál apostol elméletének csak is *egy* mozzanata. Az idézett helyeken nem a *χοϊκος*-on fordul meg az okoskodás, hanem a *παράπτωμα*-n. Már pedig a helyes uttól való kitérés, a mellé való lépés, mely bűnhődéssel jár, feltételezi a helyes utnak, a törvénynek ismeretét; feltételezi az emberben a *πνεῦμα*-t, tehát a természeti összefüggés mellett már az első embernél is az istenivel való összefüggést. Már az eredeti ember is az isteni kijelentésnek s így teremtő ténykedésének egy sajátos szerve. — Hogy Pál apostol ezt nemcsak *általában* vallja úgy mint általános természeti kijelentést (R. 1, ¹⁹ stb.), a mely alá az ember általában, sőt még a *πίσις* is tartozik (R. 8, ¹⁹ stb.), hanem vallja azt, mint minden egyes emberre külön-külön vonatkozót: ezt legvilágosabban mutatja Gal. 1, ¹⁵. Már anyja méhében jelölte ki Isten Pál apostol számára sajátos hivatását, életének célgondolatát — (*ὁ ἀγορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καί κατέσας* stb.). S ugyancsak ide tartozik Pál apostolnak theodiceája R. 9-11, a mely szerint Isten nemcsak az egyes nemzetek számára jelöli ki azok sajátos feladatát s így ezzel megadja nekik nemzeti jellegüket, egyéniségüket, hanem ezen nemzetek körén belül is nemzeti különbségre való tekintet nélkül minden egyes *egyénre* nézve

teremtőleg állapítja meg még az üdvre nézve is sajátos viszonyát (kül. R. 9, ²⁰ stb). Igenis még az üdvre nézve is; mert más különben az érzéki természettel járó *differentialást* egyéniesülést elismeri Pál apostol még az egy isteni *πνεῦμα* által meghatározott állapotban is, midőn az egyéniséget, mint *χάρισμα*-t az egy szellemtest szerveként teljes jelentőségében feltünteti; sőt ez egyéniséget még a tulnanban is elismeri Pál apostol, a mennyiben még akkor is, a midőn az emberek sirjaikból feltámadnak, az új testben is Isten lesz minden mindenkben — még akkor is e szellemi megdicsőült testek is mind különbözők lesznek, úgy mint a nap és hold és a csillagok fénylő teste a szerint, a mint voltak itt a földön, a szerint a mint különböző ez a földi test, a mely mint rothadó mag elvettetik a földbe, hogy egészen sajátos testtel támadjon fel (I. C. 15 kül. 38. vers).

Elismeri tehát Pál apostol az *egyéniséget*, mint a melyet az embernek érzéki természete, annak örökölt anyagával épp úgy, mint az Isten által mindenkinek adott sajátos *πνεῦμα*-val alkot. Határozott, adott arravalóság tehát az egyéniség, a melyben mint *σάξ*-ban meg van az objectiv bűnnek hatalma, de egyszersmind mint *πνεῦμα*-ban az ethizálásnak a lehetősége is. Valósággá ez ethizálás önmagától, önmagában azonban nem lesz. Maga az ember erre képtelen. Csak a *nevelés és pedig az isteni nevelés történeti hatalmak* útján ethizálhatja az egyéniséget.

Isten az Ábrahámnak adott *ἐπαγγελία*-jával *bemutatta* az ő szeretetét, az ő kegyelmét az emberiség iránt s ezzel felkeltette az ember *πνεῦμα*-ját hitre, bizalomra Isten iránt s ezzel az isteni, a nemes után való törekvésre. Még nem létezett ekkor, mint elkülönült nemzet, a zsidó. Az *ἐπαγγελία*-ban megnyilatkozó isteni *πνεῦμα* nem egy nemzetnek, hanem az emberiségnek szólt. A *νοῦς* most e *πνεῦμα*-nak szolgálatában nemcsak véges érzéki okokat lát a tényleg létező mögött, hanem látja a láthatatlant, a *νοούμενον*-t (R. 1, ²⁰) az állandó, örök hatalmat, az istenséget (u. o.) s az Én a maga sajátos lényegében, szívében felismeri az abba irt törvényt, a mely mellett mint isteni mellett tanúskodik lelkiismeretünk, az egymást vádló és felmentő gondolataink hullámozása. R. 2, ¹⁵.

Ez általános, az emberiség egyetemének szóló kijelentés mellett van Istennek még egy különös kijelentése az emberiségnek egyik kiválasztott nemzetében: a *zsidó* nemzetben. Az ember érzéki természete túlhatalmas volt, a *σάξ* szava túlharsogta az *ἐπαγγελία* biztató ígét. Nemcsak belső biztató szózatra, hanem egy kívülöttünk létező, a nemzet egész életét átölelő, minden egyesnek lépteit ellenőrző intézményre, a parancsoló és tiltó és ezzel járó jutalmazó és büntető törvényre volt szükség, mely erejével megtörje az érzéki

Ént kivánságaival, önzésével és ebből folyó bűneivel; s világos szavával alkalmat adjon az embernek arra, hogy e törvényt teljesítse s így Isten előtt igaz legyen. A zsidó nemzetnek ez volt világtörténeti nagy feladata.

Törvényével és ezen alapuló nemzeti életszervezetével: a zsidó nemzet volt az emberiségnek Isten által kirendelt nevelője.

Hogy mit jelentett emez életszervezet, hogy mily hatalommal vette körül az egyest: erre maga Pál apostol a szóló példa. Elveti ő, mint nagykorúsága emelkedett a νόμος-t, károsnak mondja mind azt, a mire a zsidó büszkén hivatkozik (Phil. 3, 7): s ime mégis kiérezzük szavaiból, hogy bizonyos önérzettel hivatkozik a zsidóskodókkal szemben a zsidóságban való jeleskedésére. Izraelnek tiszta nemzetiségéből való — nem samaritanus; a leghűbb törzsnek, Benjamin törzsének hajtása; nincs ősei közt, ki vegyes házasságban élt volna — héber héberektől származott; nem tartozott a zsidóságnak nemzetietlen liberalis irányához, a nemzeti orthodox pártnak volt lelkes hive, mely a törvényt az óvó intézkedések és rendeletek tömegével körülzáncolta, s még ezek közül is kitűnt az ősi hagyományért való zelotismusával, mely üldözőjévé tette az ettől eltérő, avagy ezt tagadó felfogásnak R. 11, 1. Phil. 3, 4-7. II. C. 11, 21 stb. Gal. 1, 1, 13 stb. Annyira beleélte magát Pál apostol a zsidó gondolkozás és érzés világába, hogy mint Krisztus apostola is e világ nyelvéen szólal meg. A pogányoknak hirdeti az evangéliomot mint a pogányoknak apostola s mégis, ha érvel, a szent írással, az Ó Testamentom szavaival, történeteivel, képeivel bizonyít s e bizonyító eljárást csak néha-néha szakítja meg s ekkor is mintegy bocsánatot kérve, a κατά άνθρωπον-nal bevezetett közönséges érveléssel. Meg van arról győződve, hogy átok alatt áll az, ki az Ó Testamentomi törvény alapjára helyezkedve a törvény teljesítésétől várja üdvét (ὁσοι γὰρ ἐξ ἔργων νομοῦ εἰσὶ, ἐπὶ κατάραν εἰσὶ Gal. 3, 10): s még a tételét is az Ó Testamentommal bizonyítja.¹⁾ Így értjük, hogy ő, ki egészen más alapra helyezkedik, ki tudja azt, hogy evangéliomának alapja nem a történet, nem a traditio, hanem az a Krisztus, ki az ő lelkében megjelent (Gal. 1, 16 . . .), ki éppen e közvetlen néki jutott kijelentésben bírja apostolságának is erejét (I. C. 9, 1. 15, 8); kinek

¹⁾ Érdekes ennek a helynek is, hogy ne mondjam furfangos magyarázata. γέγραπται γὰρ ὅτι ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐπιμένει ἐν πᾶσιν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Gal. 3, 11. Az idézett helynek a célzata az, hogy a zsidó tényleg teljesítse a törvény parancsait mind: ezért fenyeget. Pál apostol célzata, hogy ne erre az alapra, hanem a hitnek alapjára helyezkedjenek; mert lehetetlen a törvény parancsainak teljesítése s így szükségszerű a κατάρα.

egyedüli büszkesége — nem az a sok munka, cselekedet, szenvedés, a melyet evangélioma érdekében végzett, illetőleg szenvedett, II. C. 11, ²¹ stb. hanem az az erő, a melyet a mennyekbe való elragadtatása alkalmával nyert fölülről II. C. 12, ⁴⁻⁵: mégis evangéliomának tartalmát Izrael népe történeti képeiben szemléli, s közelebb Izrael theologusai okoskodásának alakjába önti. Ádám Krisztusnak ellenképe, I. C. 15. A zsidók pascha báránya Krisztus; I. C. 5, ⁷. a zsidók pusztai vándorlása közben a vezérlő tüzes felhő, a manna, a forrásnak vize is Krisztus; I. C. ¹⁰. Ábrahám a Krisztusban hívők őse, R. 4. Gal. ³⁻⁴. s Ábrahám törvényes neje Sára és ágyasa Hágár, valamint azoknak gyermekei Izsák és Izmael az emberiségnek hívő és érzéki típusát fejezik ki; R. 9. Gal. 4, ²⁴. Jákob és Ézsau pedig az üdvre és kárhozatra Istentől szabadon választottaknak típusát R. 9. 13 F. 9, ¹⁸⁻²¹ stb.; a vörös tengeren való átkelés, a felhőben való járás a keresztelést jelzi; I. C. 10. s a kenyér kovásztalansága az ereszlet tisztaságát I. C. 5, ⁸; s viszont a zsidóknak Aegyptomba való visszavágyódása, az aranyborjú imádása, bálványozásuk, paráználkodásuk, zúgolódásuk mind tipikus jelentőségű azokra nézve, akiknek vége a halál R. 2. 3, ¹¹. Az Istennek kedves dolgot Izrael istentiszteletének egyes cselekvényeivel, illetőleg a szentélylyel, a szentély részeivel fejezi ki. Életünk egy Istentisztelet legyen R. 12, ¹⁻², szivünk Istennek temploma I. C. 3, ¹⁶⁻¹⁷ Krisztus a pascha bárány I. C. 5, ⁷. a gyülekezetek is tiszta áldozati állatok legyenek I. Thess. 5, ²³; Stephanas háznépe Akhája zsengéje I. C. 16, ¹⁵. Ő pedig mint pap működik az evangéliom érdekében R. 15, ¹⁶ s mint ily papnak van joga, hogy ő is a szentélyből éljen I. C. 9, ¹³. Pál apostol is szívesen áldozza fel önmagát Phil. 2, ¹⁷. Az ily áldozat öröm Istennek, kedves áldozat Phil. 4, ¹⁸, kedves illat Eph. 5, ². Még sajátos tanának mysteriumát: a Krisztussal való meghalásnak és feltámadásnak és így az új életnek, az örök életnek sajátos boldogító tapasztalaton nyugvó tanát is a héber gondolkodás egyik alaptanára az elégtételtől szóló kegyetlen tanra fekteti s Isten *kegyelmi* intézkedéseit *juridikus* formákhoz köti. Kegyelmi meghívásunk örökség, szövetség (Gal. 4, ¹ 3, ¹⁷⁻¹⁸); Az Ábrahámmal kötött szerződést a törvény, mely 430 évvel később adatott, nem bonthatja fel, mert a szerződés kétoldalú, Gal. 3, ¹⁵ a halál minden szerződést felbont, minden követelés alól felold, ezért is Krisztus halála az eddigi követeléseket érvényteleníti Gal. 4, ²; csak a fiuk örökösök de a kiskoru, valamint a szolgálta nem sui juris Gal. 4, ¹, a nagykorúságra emelkedett keresztyén veszi felpénzként a szellemet, Istennek le van péccetelve II. C. 1, ²², 5, ⁵. R. 8, ²³, 11, ¹⁶. A társadalmi és jogi életet is zsidókeretekbe utasítja: így a házasság életet

R. 7., stb. valamint a törvénykezést is I. C. 6., stb. A jövőnek a képe, Pál apostol eschatológiája színeit a Pharizeusok képzet köréből veszi.

Igy mutatja be Pál, a pogányok apostola, a maga személyében a zsidóságnak, mint történeti hatalomnak nagy erejét.¹⁾ Az isteni nevelés e fokozatán, a történeti Énnek fokozatán az egyes ember egyéni életével egészen elmerül a történeti hatalomba. Léte és értéke csak úgy van, ha a történeti hatalomnak szellemét a törvényben vagy a szokásban világosan kijelentett akaratát tekinti maga számára irányadónak. Ezt kell néki is akarnia.

Pál apostol szerint — *πνευματικός* volt eme törvénynek *tartalma*; célzata az egyesnek ethizálása, *δικαιοσ*-szá tétele; hatása azonban nem volt pozitív, legalább a közönséges értelemben véve azt, a mennyiben az embert, még a legbuzgóbb embert sem tette *δικαιοσ*-szá. A törvény az ő parancsával, tilalmával az önző emberben felkeltette a vágyat, az emberi szívnek *ἐπιθυμία*-it s az eredmény a multtal szemben az lett, hogy míg eddig természetesen követte az ember érzéki természetét (objectív bűn) addig most már tudatosan, a törvénnyel ellenkezve követi azt (subjectív bűn). A másik eredmény az volt, hogy a szentségnek a fogalma az ember összes cselekvényeire, egész külső életére kiterjeszkedett s azt minden ízében, árnyalataiban szabályozta; s ezzel feltételezte az ember részéről azt, hogy mindég tartsa e törvényt mindinkább elaprosodó szabályaival, magyarázataival szem előtt. Ez még a legjobb igyekezet mellett is lehetetlen. Az egész törvényt számtalan szabályaival nem tarthatjuk mindég emlékezetünkben, azonkívül ott van a *νόμος* törvénye mellett tagjainkban az érzékiségnek törvénye is, úgy hogy szükségszerű a parancsolatnak elmulasztása. Ha már most az elmulasztottakat pótolni akarjuk: e pótlással elmulasztjuk azt, a mit a jelenben kellene végezni. Így tulajdonképpen folytonos mulasztás, folytonos törvénysértés a mi életünk. Azonkívül a törvény összes aprólékos szabályainál is gazdagabb maga az élet, úgy hogy akár hány esetben nem tudja a törvény után igazodó, hogy mit tegyen. S végre a törvényt kívánta Pál apostol is teljesíteni, az ősi hagyományok szerint kívánt zelotikusan élni s mivé vált?!

¹⁾ Ebben látom azt a nagy különbséget, a mely Jézus Krisztusunk és az ő nagy apostola között létezik. Jézusnak csendes kedélye tisztán tükrözi vissza az Istenséget, míg Pál apostolnak ingerlékeny, szenvedélyes lelke a zsidó szellem hatása alatt mozog. Mind a kettő Istennek *δικαιοσύνη*-jét keresi, amaz mint ember, emez mint theologus; ezért is a gondolat közössége dacára is amott egyetemes emberi örök érvényes alakban; emez zsidó bizonyos korhoz kötött véges alakban. Csak a theologus láthat a Pál apostoli kereszténységben egy magasabb fokozatot.

Krisztus hiveinek üldözőjévé! A törvény cselekedetei útján tört a *δικαιοσύνη* felé s ime folytonos törvényszegés és a törvény nevében Krisztus hiveinek üldözése volt buzgókodásának eredménye! A törvényszegésnek, a bűnnek pedig következménye a halál! Rémmúlton áll e következmény előtt s kétségbeesetten kiált fel: *ταλαιπωρος ἔγω ἰσθραῖνος τις με ρίσκεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου*; — R. 7, 24. — Ez is eredmény az üdv oeconomia szempontjából.

A törvény tudatra emeli a bűnt, sőt fokozza azt; megjelöli parancsaival, tilalmaival, hogy mit, illetőleg mit ne műveljen az ember: de az akaratnak erőt nem ad. Kivülötünk marad, mint halálra ítélő hatalom. Ezért is kétségbeesetten más hatalom, egy megváltó hatalom utáni vágyodást kelti fel az emberben. Nem egy külső, hanem egy belső hatalomra van szükség, mely nem a cselekedeteket szabályozza, hanem az érzületet szüli újjá, a mely érzület most már szent érzület belső szükségyszerűséggel minden ingadozás és habozás nélkül végzi a jócselekedeteket.

E vágy, e sóhaj, e kétségbeeső ima hidján vezette a törvényt, ez isteni nevelő az embert a személyiség szentélyébe.

A törvény az isteni szellem ténykedését kihelyezte egyes intézményekbe, a történeti hatalmakba! Most e szellem visszatér oda, a hol mint teremtő születésünkör ténykedett: egyéniségünkbe, sajátos Énünkbe, hogy azt szentelje meg. Pál apostol szerint tényleg nem az Ennek asketikus megsemmisítéséről, pantheistikus feloszlásáról, hanem ethizálásáról, szentesüléséről van szó. Valamint az egész nagy természet az isteni *δόξα*-ra való tekintettel teremtetett s csak azért vettetett alá a mulandóság szolgaságának, hogy a teremtésével adott célgondolat a szabadság és a *δόξα* után való vágyat, sóhajt felkeltse R. 8, 19-21, s valamint az összes népek szívében az isteni szellem mint erkölcsi törvény lelkiismeretszerűleg ténykedik: R. 1, 20 stb. így minden egyes ember is születésével egy-egy sajátos isteni célgondolatot nyer, a melynek megvalósítása élete feladata. A történeti összefüggés, az a történeti szervezet, a melybe az egyes nemeztetésével, születésével jut, szintén fontos valami. Pál apostol ezt a solidaritási tényét és érzést, nevezetesen az első és utolsó Ádámról szóló elmélkedésében nagyon is méltányolja: de végső esetben minden egyes embernek célgondolata nem eme történeti hatások eredménye, hanem Isten teremtő, mindenható ténykedésének műve, mely minden egyes ember történeti fejlődésének priusa R. 9, 20 stb. I. Thess. 5, 9. Mindnyájunkat egyenként Isten teremtett, mindnyájunknak egyenként adott külön-külön életfeladatot, egy-egy megvalósítandó célgondolatot, — (I. C. 11, 18-27.) — mindnyájan Istennek gyermekei, Isten különös gondviselésének tárgyai

vagyunk! Mily felemelő gondolat! — Ez hatja át egész erejével Pál apostol lelkét, midőn a többi apostolokkal szemben ő is Isten által való apostoli meghívására s anyja méhétől fogva erre való elrendeltetésére hivatkozik Gal. 1, 15. — S tényleg ez volt egész életében vezérlő célgondolatja. Istent kívánta szolgálni, és e szolgálatában *δικαιοσύνη*-szá lenni s másokat is e *δικαιοσύνη*-re vezetni. Ez a célgondolat mozgatta őt akkor is, a midőn önmagáról lemondva, teljesen átadta magát a nemzete életében ténykedő történeti hatalomnak s nemzeti életéből, annak hagyományaiából, szokásai-
ból, eszményeiből meritett erőt, nyert irányt munkássága számára. — Hiába való volt minden önmegtagadása, minden törekvése. Végre is arról győződött meg, hogy ember, törvény, történeti hatalom nevelő tényező Istennek kezében, de csak arra, hogy az ember meggyőződjék arról, hogy a kívülöttünk létező erők, eszmények, intézmények megragadhatnak s magukkal ragadhatnak ideig óráig: de mi bennünk nem fakasztnak erőforrásokat, csak fékezik megnyilatkozásában, de nem hasonlítják át érzéki természetünket; feltárják azt a közt, a mely az eszmény és a valóság, a *νόμος* törvénye és a tagokban ténykedő törvény közt létezik: de azt át nem hidalják, nem nyújtanak egy magasabb *elvet*, mely az ellentéteket egy magasabb cél szolgálatában megszüntette. E megosztottság, e kettősség, e kétségbeesés állapotából kíván Pál apostol egy addig nem ismert (*ὡς με ρύσεται* R. 7, 24) új erő segélyével megszabadulni. Az ő benne születése óta ténykedő emberi *πνεῦμα* oda utalja őt egy felsőbb, emberfölötti isteni erőforráshoz, a mely ő benne fakasszon új életforrást. Midőn így önmagába elmélyed e *πνεῦμα* közvetítésével, tényleg megjelenik ő benne az isteni *πνεῦμα* és pedig megdicsőült alakjában, mint Jézus Krisztus. Ezt nézi, ezt veszi fel, ezt szívja fel önmagába; nem embertől, nem emberi tekintélytől, nem a traditiótól kér utbaigazítást, tanácsot: közvetlenül Istenhez fordul, teljesen átengedi magát az isteni *πνεῦμα*, Krisztus hatásának; s most már hitben megragadva e Krisztust, benne él, vele él, általa él s így meghal az érzéki élet *elve* számára, feltámad az isteni *πνεῦμα* erejében s így új életet él (L. a Gal. 1.). Az isteni szellemnek e közvetlen tapasztalata lelkében, az így nyert látományok és gyakori kijelentések, a melyek egyszer egészen önkivületi állapotba, a mennyekbe való elragadtatás lelki állapotába helyezték (9 évvel megtérése után), az ekkor vett tapasztalatok képezik életének, okoskodásának, és irányító törekvéseinek *legmegbízhatóbb alapjait*, feltétlen értékű tényeit. Ezeket közelebb meghatározni, leírni, szavakba foglalni épügy lehetetlen, mint lehetetlen egyáltalában legértékesebb élettapasztalainkat, feltétlen értékű érzelmeinket feltárni, szavakba foglalni. *ἵκονσε*

ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. II. C. 12, 1 stb. — A feltétlenül foglalkozó észnek világa sokkal tágabb, sem hogy az értelemnek véges világa szemléleteivel, fogalmaival, szavaival ki volna fejezhető. Legértékesebb tapasztalatainkról mi sem számolhatunk be. Feltétlen értékképzeteink adva vannak mint apodicticus tények s kategorice követelik érvényesítésüket. — Összefornak a mi Énünkkel és épp oly magyarázhatlanok, mint eme mi Énünk. Létezik egy intelligibilis világ lelkünk háttérében, a melyben szellemünk még meg nem oszlik különböző irányzataira s így nem lép ki az egymást korlátozó empirikus világba. Itt, a szellem egységében, szivünkben, Énünkben; itt folynak le az empirikus világ fölötti tapasztalataink, e teremtő conceptioink, a melyek mint egészen sajátos erők feltétlen hatalommal, másra való tekintet nélkül, mozgatják és emelik fel földi életünket. A kibe e szent szellem, e Krisztus leszállt, a kiben Éniségével e szellem egyesült; az immár nem érzéki természetének szolgálja (*σαρκικός*), nem is kérdi azt, hogy mit mondanak az emberek, mit követel a világnak rendje, mit a minket környező történeti hatalom (*νόμος*), nem ez határoz, nem ez dönt; csakis egy a döntő; az Éniségünkbe felvett, ez Éniséget mozgató és boldogító *πνεῦμα*. Megszűnt ez állásponton ezért is a törvényálláspontján létező választási szabadság. Egy magasabb szabadság létesült az isteni szellem által meghatározott Ennek, ennek a mi jobb Énünknek természetes érvényesülése. Amott a cselekedeteket kényünk kedvünk szerint műveltük; itt belső szükségyszerűséggel gyümölcsöt termünk. Függsbe jutottunk, de nem a szolgaság függésébe, hanem oly függésbe, a melyben jobb Énünket érvényesítjük s melyben ezért is igazán szabadok vagyunk. Az Istenfiúságnak gondolata így megszűnt csak is passiv physikai értelműnek lenni; nem jelenti azt, hogy Isten teremtett avagy nemzett minket. Ez csak az egyéniség álláspontján bir értelemmel. — Az Istenfiúságnak itt magasabb, activ, ethikai értelme van: Mi magunk vettük fel az istenséget önmagunkba; Éniségünkben mint jobb Énünkben benne van az isteni *πνεῦμα*, Krisztus, úgy hogy nem az empiricus, hanem az intelligibilis Én él mi bennünk, igazán Istennek fiai, ezért is igazán szabadok vagyunk. Ez a szabadság, a melyet Pál apostol nem győz eléggé dicsőíteni; ez az a szabadság, a melynek hymnusát Lutherunk a „Freiheit des Christmenschen“-ben megírta. Mysterium ez, hitszerű élet ez; de a legnagyobb, a legértékesebb valóság.

Schneller István dr.